

**ԲԱՐԵՓՈԽՈՒՄՆԵՐԸ ԼՂՀ ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ
ԵՎ ՆՐԱ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈՒՂՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ (1991-2016թթ.)⁴⁸**

Արպատ Ավանեսյան, Գրիգորի Հարությունյան

Բանալի բառեր` կրթության որակ, զարգացման հեռանկարներ, կրթության բարեփոխում, կրթական ծրագրեր, կրթության ձևեր, հանրակրթության կառուցվածք, բովանդակություն, կառավարում, կրթության պետական չափորոշիչներ, կրթական համակարգի աստիճաններ, դպրոցների ինքնավարություն, կրթության միջազգային չափորոշիչներ, ժամանակակից աշխատանքի շուկա, կրթության որակի գնահատման համակարգ:

Անկախության ձեռք բերելուց հետո Հայաստանը և Արցախի նորաստեղծ հանրապետությունը քաղաքական, գաղափարական, տնտեսական և մշակութային նոր իրադրությունում կրթությանը ներկայացրին բոլորովին այլ պահանջներ, որն էլ անհրաժեշտ էր դարձնում կրթության ոլորտում ոչ միայն պահպանել խորհրդային կրթահամակարգի լավագույն ավանդույթները, այլև ապահովել կրթության նոր որակ և մշակել զարգացման հեռանկարներ: Ելնելով առաջացած իրավիճակից երկու հանրապետությունների կրթության պատասխանատուները կրթության համակարգում կատարեցին աստիճանական փոփոխություններ, որոնք պայմանավորված էին Հայաստանի և Արցախի քաղաքական նոր իրավիճակով, տնտեսավարման համակարգով, համաշխարհային ընկերակցության մեջ ինտեգրման գործընթացով: Հայաստանում և Արցախում կրթության համակարգի վերափոխումը պայմանավորված էր երկու հանգամանքով, համակարգային խորհրդային համակարգի թերությունների վերացում, և արտահամակարգային կրթությանը ներկայացվող նոր պահանջների բավարարում:

Հայաստանում կրթության համակարգի վերափոխումների գործընթացը սկսվել է 1990 թվականից, իսկ Արցախում ավելի ուշ` հետպատերազմյան ժամանակաշրջանում:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ հետպատերազմյան շրջանում (1994-1998թթ.) հանրապետության կրթական համակարգում ընթացող որոշ բարեփոխումների վրա իր բացասական ազդեցությունն է ունեցել ոչ միայն երկրի սոցիալ-տնտեսական-քաղաքական իրավիճակը, այլև ԼՂՀ կառավարության կողմից ընդունված ոչ ճիշտ որոշումները (1995-1998թթ.), հատկապես 1998թ. նոյեմբերի 10-ի որոշումը, որի համաձայն գյուղական դպրոցներն ընդգրկվեցին համայնքի սեփականության գույքի ցանկում և կրթության բաժինները ցած գրեցին իրենց լիազորությունները^[1]:

Քննարկվող ժամանակաշրջանում ԼՂՀ կրթական համակարգում իրականացվող բարեփոխումներն արգելակող հիմնական պատճառներից են պետության ֆինանսական դժվարությունները, սոցիալական խնդիրները, օրենսդրական անկատարությունը, կրթական համակարգի զարգացման ծրագրերի բացակայությունը, որոնք երկար ժամանակ թույլ չէին տալիս սկսել համակարգի իրական բարեփոխումները, իսկ դրա առանձին փուլերի համար ընդունվող նորմատիվներն ու կանոնակարգերը որոշ խնդիրների ժամանակավորապես լուծում էին տալիս, սակայն ողջ համակարգի տեսանկյունից բերում էին հիմնախնդիրների խորացման: Մինչև կրթության մասին օրենքի ընդունումը կրթական համակարգը կանոնակարգվում էր կրթական քաղաքականության հայեցակարգերով, և չարունակում էին գործել դեռևս խորհրդային ժամանակաշրջանում ընդունված կարգերը, որոնք պետք է ժամանակավորապես հիմք ծառայեին կրթական համակարգի բարեփոխումների և հետագա զարգացման համար: Սակայն պարզ դարձավ, որ դրանք չեն կարող բավարարել առկա իրավիճակին արդեն իսկ հասարակական կյանքում տեղի ունեցած փոփոխությունների պատճառով, և դրանց զգալի մասն այժմ կենսունակ չէ: Հասարակության զարգացման համար կարևորագույն օրենքներից մեկը` «Կրթության մասին» ՀՀ և ԼՂՀ օրենքն^[2] ընդունվեց Ազգային ժողովի կողմից 1999 թվականի ապրիլի

⁴⁸ Հոդվածն ընդունվել է 26.01.2017:

Հոդվածը տպագրության է երաշխավորել ԱրԴՀ մանկավարժության և հոգեբանության ամբիոնը:

14-ին (Արցախում 2000թ.)[3]: Օրենքը սահմանեց կրթության բնագավառում պետական քաղաքականության սկզբունքները, կրթական իրավունքի պետական երաշխիքները, կրթական համակարգի հիմնական կառուցվածքային տարրերը՝ կրթական ծրագրերը, դրանց նպատակներն ու իրականացման եղանակները, կրթության ձևերը, ուսումնական հաստատությունների տիպերն ու կարգավիճակները, կրթական համակարգի կառավարման բնագավառում տարբեր մարմինների իրավասությունները, կրթական համակարգի տնտեսական հիմքերը, սոցիալական երաշխիքները: Միաժամանակ օրենքը բավարար հիմքեր ստեղծեց կրթական համակարգի կառուցվածքային վերափոխումների համար:

Կրթության բարեփոխումների նպատակով առաջին անգամ 1998թ.-ին տրվել է «Կրթության ֆինանսավորման և կառավարման բարեփոխումների» վարկային ծրագիրը գիտության ոլորտին, որը կազմում է շուրջ 15 մլն դոլար (ՀՀ և ԼՂՀ):

Կրթության հիմնական բարեփոխումներն իրականացվեցին հենց այս համաձայնագրի կնքումից հետո: Այն հնարավորություն տվեց համաշխարհային բանկի տրամադրած ֆինանսական միջոցներով տարբեր ուղղություններով իրականացնել բարեփոխումների ծրագրեր, որոնք ՀՀ և ԼՂՀ կառավարությունները ֆինանսավորելու հնարավորություն չունին:

Կրթության ոլորտում կառավարության կողմից իրականացված քաղաքականությունն ուղղված է եղել կրթության որակի, մատչելիության և արդյունավետության բարձրացմանը, օրենսդրական դաշտի կատարելագործմանը, ուշադրության կենտրոնում է եղել կրթական համակարգի պահպանումն ու հետագա զարգացումը՝ որպես միջազգային ասպարեզում երկրի մրցունակությունն ապահովող գրավական: Խնդրի իրագործումն ապահովվել է համակարգի աստիճանական բարեփոխման միջոցով:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ Հայաստանում և Արցախի Հանրապետությունում 1988 թվականից հանրակրթության համակարգում ընթացել են բարեփոխումներ, որոնք ընդգրկում են հանրակրթության կառուցվածքը, բովանդակությունը, կառավարումը և ֆինանսավորումը: Ընդ որում այդ գործընթացը սկզբնական շրջանում ներառելով կառուցվածքային բարեփոխումները՝ 1998 թվականից նպատակաուղղված էր կրթության բովանդակային խնդիրների լուծմանը:

ԼՂ Հանրապետության կրթության համակարգում ընթացող բովանդակային բարեփոխումներն ընդգրկում են երեք հիմնական փուլ. 1995-2002թթ.՝ արմատական կառուցվածքային բարեփոխումներ և բովանդակային բարեփոխումների համար հիմքերի ստեղծում, 2003-2008թթ.՝ բովանդակային բարեփոխումներ և կառուցվածքային բարեփոխումների շարունակում և 2009-2015թթ.՝ հանրակրթության ոլորտում ընթացող արմատական բովանդակային բարեփոխումներ:

Առաջին փուլի (1998-2002թթ.) բարեփոխումները նպատակաուղղված էին պետական կրթական հաստատությունների համակարգերի կառավարման հետագա ապակենտրոնացման ապահովմանը, դպրոցի կառավարման գործում համայնքի մասնակցության ու օժանդակության խթանմանը, դպրոցի կողմից բյուջետային միջոցների օգտագործման արդյունավետության բարձրացմանը, ներդպրոցական կառավարման ժողովրդավարացմանը և խորհուրդների միջոցով կառավարման անցման ապահովմանը, դպրոցների կառավարման և ինքնակառավարման նորմատիվ իրավական բազայի կատարելագործմանը և հանրակրթական հաստատությունների ֆինանսավորման նոր՝ ըստ աշակերտների թվաքանակի (ամբողջական գումարի հատկացմամբ) կարգի մշակմանը:

Կրթական համակարգի բարեփոխումների **առաջին փուլում**՝ ՀՀ կառավարության **2000 թվականի** մայիսի 8-ի, ԼՂՀ կառավարության նույն թվականի մայիսի 12-ի որոշումներով[4], հաստատվել է միջնակարգ ընդհանուր կրթության պետական չափորոշիչը, որի կիրառումը միտված է ապահովել հանրակրթության որակի վերահսկումը և նրա պատշաճ մակարդակի ապահովումը: 2002 թվականին ՀՀ և ԼՂՀ կառավարությունների կողմից հաստատվեց հանրակրթական դպրոցների նոր կանոնադրություն: Դպրոցը դարձավ ոչ առևտրային կազմակերպություն՝ ձեռք բերելով ֆինանսաիրավական նոր

կարգավիճակ: Եվ այդ շրջանում այն ֆինանսավորվում է մեկ տարով՝ ըստ աշակերտների թվի: Այսինքն դպրոցը տնօրինում է իր բյուջեն:

Հանրապետության կրթական համակարգում ընթացող բարեփոխումների **երկրորդ փուլը** ընդգրկում է 2003-2008 թվականները, որը ԼՂՀ ԿԳ նախարարության պաշտոնական փաստաթղթերում նշվում է որպես բովանդակային բարեփոխումներ և կառուցվածքային բարեփոխումների շարունակում:

ԼՂՀ կրթական համակարգը և դրա հետագա զարգացման գործընթացը միաձուլված են ՀՀ կրթական համակարգին և շնորհիվ երկու հայկական պետությունների իշխանությունների ու համապատասխան նախարարությունների՝ դրանց կառուցվածքային ստորաբաժանումների համագործակցության՝ երկու համակարգերը համաքայլ իրականացնում են կրթության բովանդակային բարեփոխումներ, մասնակից դառնալով Բոլոնիայի գործընթացին՝ ինտեգրվում են համաեվրոպական միասնական կրթական համակարգին:

Հայաստանում և Արցախի Հանրապետությունում կառուցվածքային և բովանդակային բարեփոխումները, սկիզբ առնելով 90-ական թվականներին, լայն թափ ստացան 2000 թվականից հետո, երբ ընդունվեց «Կրթության մասին» օրենքը, իսկ Հայաստանի Հանրապետությունը, որի հետ Արցախը գտնվում է կրթական նույն տարածքում, պաշտոնապես միացավ Բոլոնիայի գործընթացին: Հանրապետության պետական քաղաքականության հիմքում կրթությունը դիտարկվեց որպես գերակա ուղղություն և կարճ ժամանակահատվածում վերակառուցվեց կրթական ողջ համակարգը՝ նախադպրոցական կրթական աստիճանից մինչև հետբուհական մասնագիտական կրթություն, որն իր զարգացումն ունեցավ հետագա տարիներին, և բավարար հիմքեր ստեղծվեցին բովանդակային բարեփոխումներին իրականացման համար:

Հանրակրթության ոլորտում ձեռնարկված բարեփոխումները ներառում են կրթության կառուցվածքը, բովանդակությունը և կառավարումը:

Համաձայն կրթության զարգացման 2001-2005թթ. պետական ծրագրի[5] պահանջների, առաջին խնդիրը որակի ապահովումն է, երկրի պահանջները բավարարող, կենսունակ և միջազգային չափանիշներին համարժեք կրթական համակարգ ունենալը: Դրա ձևավորումը, ըստ էության, նախևառաջ ենթադրում է բովանդակային շատ լուրջ փոփոխություններ, այսինքն՝ պահպանման ռեժիմից հետո, որ հիմնական գերխնդիրն է եղել անկախությունից հետո ընկած ժամանակաշրջանում, պետք է արդեն դնել զարգացման գործոնը: Ստեղծվել են այնպիսի պայմաններ, որոնք ապահովում են առաջընթացը կրթական համակարգում միջազգային չափանիշներին համարժեք: Այսինքն՝ պետք է հասնել այնպիսի իրավիճակի, երբ կրթական համակարգի յուրաքանչյուր աստիճանի ավարտական արդյունքը ընդունելի լինի աշխարհի բոլոր երկրների համար և աշխարհի որևէ երկրում իր կրթական որակը զարգացնելու նախապայման լինի: Մեր ազգային կրթական առանձնահատկությունները պետք է համահունչ լինեն աշխարհում տեղի ունեցող ընդհանուր գործընթացներին:

1999 թվականից հանրակրթական դպրոցներում մշակվել և ներդրվել է դասագրքերի վարձակալության համակարգը, որի նպատակն է աշակերտներին ապահովել ՀՀ ԿԳԼ-ի հաստատած հիմնական առարկաների դասագրքերով, դրանք տրամադրելով վարձակալական հիմունքներով: Ներդրվել է նաև հանրակրթական դպրոցների կառավարման ծրագիրը: Հաստատվել են միջնակարգ (լրիվ) ընդհանուր կրթության պետական չափորոշիչները, որոնց կիրառումը կապահովի հանրակրթության որակի վերահսկումը և նրա պատշաճ մակարդակի ձեռքբերումը:

Հանրակրթության ոլորտում իրականացվող բարեփոխումների երկրորդ փուլում 2002-2003 ուսումնական տարում, արդեն ունեինք ամբողջական դասագրքային համակարգ 10-ամյա ուսուցման համար: Եվ դա՝ վարկային ծրագրի շնորհիվ: Դասագրքերի վարձակալման այդ մեխանիզմը համարվում է միջազգային մասշտաբով օրինակելի և իրեն արդարացրել է նաև մեզ մոտ: Այդ առումով համակարգը կատարել է առավելագույնը, ինչը Հայաստանի Հանրապետության պայմաններում հնարավոր էր[6]: Իհարկե,

բովանդակային առումով դասագրքերի հարցում երբեմն անհամաձայնություններ կան, և բոլոր դասագրքերը չէ, որ ուսումնական գործընթացում հավանության են արժանացել: Ինչպես տեղեկացանք ԼՂՀ ԿԳ նախարարության պաշտոնական փաստաթղթերից, 2002 թվականից արդեն ստեղծվել է դասագրքաստեղծման ազգային հեղինակային դպրոց, և հրապարակի վրա եղած դասագրքերի գոյությունը մրցակցություն է ստեղծում, և առկա դասագրքերը արդյունավետ են և աստիճանաբար հրատարակվում են նորանոր դասագրքեր, ուսումնական ձեռնարկներ:

Բարեփոխումների երկրորդ փուլը վերաբերվում է նաև դպրոցի կառավարմանը կազմակերպչական և ֆինանսական տեսանկյունից[7]: 2004 թվականից արդեն դպրոցներին տվել են ազատ ինքնավարություն: Դպրոցի տնօրենը կոլեկտիվի հետ ինքն է որոշում, թե ինչ ուղղություններով ծախսի հատկացված գումարները: Պետականից բացի, դպրոցը կարող է ունենալ նաև արտաբյուջետային հաշիվ:

Կրթական համակարգի բարեփոխումների երկրորդ փուլը հիմնականում ուղղված էր հանրակրթության բովանդակության արդիականացմանը, կրթության որակի բարձրացմանը, միջազգայնորեն ընդունված կրթական չափանիշներին, ինչպես նաև հասարակության ու տնտեսության արդի պահանջներին Չայաստանի և Արցախի կրթության համակարգերի համապատասխանության ապահովմանը և այլն:

Նախատեսվող բարեփոխումների մոր փուլի իրականացումը սկսվել է 2003 թվականից՝ երեք ուղղություններով. հանրակրթական պետական կրթակարգի, ուսումնական ծրագրերի և գնահատման համակարգի բարելավում, տեղեկատվական հաղորդակցման տեխնոլոգիաների ներդրում հանրակրթության համակարգում և ուսուցիչների մասնագիտական կատարելագործում:

Հանրակրթության պետական կրթակարգի, ուսումնական ծրագրերի և գնահատման համակարգի բարելավման ուղղությամբ իրականացվող բարեփոխումների նպատակներն ու խնդիրներն են՝ զարգացնել ազգային կրթական համակարգը, ստեղծել և ներդնել հանրակրթության պետական չափորոշիչի, հենքային ուսումնական պլանի, առարկայական ուսումնական ծրագրերի ամբողջական համալիր, խթանել աշակերտների տրամաբանական-ստեղծագործական ու վերլուծական մտածողության զարգացումը, ինքնուրույն սովորելու, հմտությունների և ժամանակակից աշխատանքի շուկայի պահանջներին համապատասխան այլ գործնական որակների, կարողությունների և հմտությունների ձևավորում, ներդնել ուսումնական գործընթացի և սովորողների գիտելիքների գնահատման միջազգային չափանիշներին համապատասխան մոր ձևեր և ապահովել դրանց կիրառումը կրթական համակարգի բոլոր օղակներում, ապահովել ազգային և միջազգայնորեն ընդունված չափանիշներին չափորոշիչի և առարկայական ծրագրերի համադրելիություն, ուսումնական գործընթացում ներդնել դասավանդման ժամանակակից մեթոդներ, կիրառել տեղեկատվական հաղորդակցման տեխնոլոգիաներ՝ որպես ուսման և դասավանդման ժամանակակից միջոց և այլն:

Կրթական համակարգում սկսված բովանդակային բարեփոխումները, որոնք միտված են որակի և արդյունավետության բարձրացմանը, մեծապես պայմանավորված են նաև ուսուցման տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ: Իհարկե, ժամանակի առումով դրանց շատ կողմերով փոխարինում են համակարգիչները: Հաշվի առնելով հանրակրթական առարկաների ուսուցման գործընթացում համակարգիչները որպես ուսուցման միջոց օգտագործելու հեռանկարները՝ ԿՄՍ նախարարության կողմից 2006թ. երկրորդ կիսամյակը հայտարարվել է համակարգչային պարտուսի ժամանակաշրջան: Դա նշանակում է, որ այդ ժամանակամիջոցում բոլոր առարկաների ուսուցիչները պետք է ստանային համակարգչային գրագիտություն: Այդ նպատակով ուսուցիչների, փոխտնօրենների համար կազմակերպվել են դասընթացներ:

Երկրորդ փուլում բարեփոխումների մյուս ուղղությունը կրթության որակի գնահատման մոր համակարգի ներդրումն է:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ մինչև 2007 թվականը գիտելիքների միասնական համակարգ մեր կրթական ոլորտում չկար, անգամ 20 միավորանոց հա-

մակարգը կամայական է գործում: Դպրոցներում 5-միավորանոց համակարգը ավարտականում առանց որևէ հիմքի դառնում է 20: Գնահատման չափանիշների մեջ չկար հստակություն: Խնդիր է դրվել, որ գնահատման համակարգը նույն տրամաբանությամբ ու նույն չափորոշիչներով պիտի լինի կրտսեր դպրոցից սկսած՝ մինչև հետբուհական կրթությունը: Եվ անընդհատ իր մեջ պետք է ներառի նորանոր պահանջներ, որոնք կրթության որակի խորացմանը զուգընթաց ավելանում են: Հանրակրթության մեջ պահանջը նույնը պետք է լինի, ինչ բարձրագույնում:

Ըստ պաշտոնական փաստաթղթերի տվյալների, 2005թ.-ից[8] սկսած, մշակվել են գնահատման և թեստավորման համակարգի գործունեության սկզբունքները, «Հանրակրթական ուսումնական հաստատությունների շրջանավարտների ավարտական և պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատությունների ընդունելության միասնական քննությունների առաջադրանքների (թեստերի) փորձարկման ընթացակարգը» և սովորողների գիտելիքների գնահատման թեստերի նմուշ-օրինակները հանրակրթական 4 առարկաների գծով, իրականացվել է դրանց փորձարկումը Հայաստանի և Արցախի կրթական հաստատություններում:

Ի դեպ, նշենք, որ այս շրջափուլում բարեփոխումների իրականացման հետ կապված ընդունվել են մի շարք իրավական փաստաթղթեր, որոնք ուղեմիշ եղան համակարգում ընթացող թե՛ կառուցվածքային, թե՛ բովանդակային վերափոխումների համար: Նշենք դրանցից մի քանիսը:

2005թ. ընթացքում միջնակարգ կրթության ոլորտում պետական միասնական քաղաքականության իրականացման, կրթության որակի ապահովման և օրենսդրական դաշտի կատարելագործման նպատակով մշակվել է «Միջնակարգ կրթության մասին» ՀՀ և ԼՂՀ օրենքի նախագիծը, ինչպես նաև ընդունվել է «Կրթության պետական տեսչության մասին» ՀՀ և ԼՂՀ օրենքը: Վերջինիս արդյունքում սկսվել է կրթության պետական տեսչության ձևավորման գործընթացը:

2005թ.-ին ընդունվել է «Նախադպրոցական կրթության մասին» ՀՀ և ԼՂՀ օրենքը, որը կոչված է կարգավորելու նախադպրոցական կրթության համակարգի գործունեության և զարգացման իրավական, կազմակերպական և ֆինանսական հիմքերը:

ՀՀ և ԼՂՀ ԱԺ-ի կողմից ընդունվել է «Նախնական մասնագիտական (արհեստագործական) և միջին մասնագիտական կրթության մասին» օրենքը: Մշակվել է նաև «ՀՀ-ում և ԼՂՀ-ում մասնագիտական կրթության և ուսուցման արդիականացման գերակայությունների և 2005-2008թթ. գործողությունների պլանը»: Այս ոլորտի կարևոր ձեռքբերումներից էր արհեստագործական ուսումնարանների վերաբացումը:

Մշակվել և հաստատվել է միջին մասնագիտական կրթության 11 մասնագիտության գծով պետական կրթական չափորոշիչը:

Կրթության բնագավառում բարեփոխումները հիմնականում օրենսդրական կարգավորման ու կանոնակարգման բնույթ են կրել: Կրթության ոլորտի օրենսդրական դաշտի լիարժեք ապահովման և հանրակրթության բարեփոխումների իրականացման գործընթացում առաջընթացի քայլեր էին «Հանրակրթության մասին» ԼՂՀ օրենքի ընդունումը և դրա հետ կապված մի շարք օրենքներում փոփոխություններ մտցնելու վերաբերյալ ԼՂՀ օրենքները: «Հանրակրթության մասին» օրենքի կիրարկման համար մշակվել և հաստատվել են ենթաօրենսդրական մի շարք փաստաթղթեր, որոնցով կարգավորվել են այնպիսի կարևոր գործընթացներ, ինչպիսիք են հանրակրթական ուսումնական հաստատությունների կարգավիճակի համապատասխանեցումը, մանկավարժական աշխատողների և հաստատությունների ղեկավարների ատեստավորումը, նրանց աշխատանքի ընդունման մրցութային կարգի ներդրումը, ավագ դպրոցների ստեղծման գործընթացի ավարտումը և այլն:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ 2007 թվականից սկսած՝ շարունակվում են հանրակրթական դպրոցի հետևողական բարեփոխումները, որոնք նպատակաուղղված են ոչ միայն դպրոցի, այլև ընդհանուր կրթության որակի բարձրացմանը: Չնայած նշված ժամանակաշրջանում (2003-2008թթ.) բարեփոխումները տվեցին առա-

ջին դրական արդյունքները, սակայն կարևոր և հիմնական ձեռքբերումները եղան ավագ դպրոցի կազմավորման հետ միաժամանակ:

Հանրակրթության ոլորտում ընթացող արմատական, բովանդակային բարեփոխումների **երրորդ փուլը** ընդգրկում է 2009-2015 թվականները: Ինչպես առաջին և երկրորդ փուլերում, այնպես էլ ներկա փուլում բարեփոխումները նպատակային են միայն այն դեպքում, երբ կրթական համակարգը կարողանում է արձագանքել հասարակական փոփոխություններին, որոնց հիմնական ուղղություններն են ժողովրդավարությունը, տեխնոլոգիաների զարգացումը, գլոբալացումը, արագ փոփոխվող աշխարհը և աշխատուժին ներկայացվող նոր պահանջները: Սա նշանակում է, որ մարդը հաճախ է հայտնվում նոր միջավայրում, ուստի մենք պետք է ձևավորենք ուժեղ անհատներ, ովքեր կլինեն պետական մտածողություն ունեցող, ապագա մարտահրավերներին դիմակայելու պատրաստ, համամարդկային և ազգային արժեքներին հաղորդակից, գործուն քաղաքացիական դիրքորոշում ունեցող կոնկրետ խնդիրներ լուծող անհատներ: Կրթական համակարգի համար արդի ժամանակաշրջանը կարելի է բնորոշել որպես վերակառուցման կայացման ժամանակաշրջան, իսկ կրթության որակի ապահովումը շարունակում է մնալ որպես հանրակրթության բնագավառի գերխնդիր: Ինչը մեկ անգամ ևս վկայում է, որ արդյունավետ ու նպատակասլաց աշխատանքների արդյունքում կունենանք կայացած ավագ դպրոցներ: Այժմ պարզաբանենք, թե ինչ հանգամանքներում են ստեղծվել ավագ և հոսքային դպրոցները և զարգացման ինչպիսի ուղղություններ են ունեցել: Այդ համատեքստում դիտարկենք ՀՀ և ԼՂՀ ԿԳ նախարարությունների համատեղ քննարկումներն ու առաջարկությունները ավագ դպրոցների ծրագրերի, դասագրքերի հիմնախնդրի շուրջ:

Ինչպես տեղեկացանք ԼՂՀ կրթության և գիտության նախարարության պաշտոնական փաստաթղթերից, 2008թ. ԼՂՀ Կառավարությունը համապատասխան որոշում է կայացրել, որի թիվ 1 հավելվածը իրենից ներկայացնում է ավագ դպրոցների համակարգի ստեղծման ռազմավարական ծրագիրը^[9]: Ծրագրի ներածականում գրված է. «Հանրակրթության ոլորտի բարեփոխումների ներկա փուլում հիմնական խնդիրը կրթության որակի ապահովումն է»: Այս նպատակով սկիզբ է դրվել մի շարք նախաձեռնությունների, որոնք ներառում են կրթության որակը պայմանավորող գրեթե բոլոր գործոնները՝ մարդկային ռեսուրսներ, ծրագրամեթոդական ապահովում, մորմատիվ-իրավական դաշտ, ինստիտուցիոնալ համակարգ: Բարեփոխումների առանցքային նախաձեռնություններից մեկն անցումն է 12-ամյա հանրակրթական համակարգին, որի իրականացումը սկսվել է 2008թ. և ավարտվել 2010-ին: Այս գործընթացի շրջանակներում 2009-2010 ուսումնական տարվանից նախատեսվում էր եռամյա ավագ դպրոցի ներդրումը^[10]:

Ռազմավարական առկա ծրագիրն ուղղված է հանրակրթության երրորդ աստիճանում ավագ դպրոցում կրթության որակի և արդյունավետության բարձրացմանն ու արդիականացմանը: Ծրագրի ընդունումը կարևոր է, քանի որ ավագ դպրոցը հանդիսանում է «նախաձեռնագիտական» կրթություն ապահովող հիմնական օղակ, որի գործունեությունից մեծապես կախված են սովորողների մասնագիտական ճիշտ կողմնորոշումը և հետագա ուսումնառության հաջողությունը: Ինչպես նշված է «Հանրակրթության պետական կրթակարգում», ավագ դպրոցը հանրակրթության վերջին օղակն է և պետք է պատրաստի սովորողներին ինքնուրույն կյանքի և աշխատանքի շուկա մտնելուն^[11]:

Ռազմավարական ծրագրի իրականացումը տեղի է ունեցել երեք փուլով: **Առաջին փուլը** վերաբերել է մեկից ավելի դպրոցներ ունեցող բնակավայրերին: Ծրագրի իրականացման **երկրորդ փուլում**՝ 2009-2010 ուս.տարում, գյուղական բնակավայրերում, ենթաշրջանային խոշոր դպրոցներում ծրագրված է բացել հոսքային խմբեր, որտեղ կընդգրկվեն հարակից գյուղերի դպրոցների աշակերտները:

Կրթության շրջանային և Ստեփանակերտի քաղաքային բաժինների վարիչների հաշվետվություններից տեղեկանում ենք, որ 2010-2011 ուստարում, հաշվի առնելով նախորդ տարվա բացթողումները, խորացված ուսուցմամբ հոսքերից բացի ավագ դպրոցներում կգործեն ընդհանուր հոսքեր (10-րդ և 11-րդ դասարանների համար), ին-

չը կողմնորոշում չունեցող աշակերտներին հմարավորություն կտա սովորելու նախկին ձևով: Կրթության որակի ապահովման խնդիրն առանձնապես կարևորվում է ավագ դպրոցում, որը հանդիսանում է մասնագիտական կրթության նախաշեմը:

Վերլուծությունները ցույց են տվել, որ 2008 թվականից հանրապետությունում միջնակարգ ընդհանուր կրթությունն իրականացվում է եռաստիճան դպրոցում հետևյալ հաջորդական աստիճաններով՝ տարրական դպրոց, միջին դպրոց և ավագ դպրոց:

Միջնակարգ հանրակրթական դպրոցի առաջին երկու աստիճանները, որոնք կազմում են հիմնական դպրոցը, պարտադիր են սովորողների համար: Ավագ դպրոցը հանդիսանում է միջնակարգ կրթության երրորդ աստիճանը, որը թեև անվճար է, բայց պարտադիր չէ, իսկ 2015 թվականին 33 ԿԳ նախարարության որոշմամբ ավագ դպրոցը դարձավ պարտադիր:

Ռազմավարական ծրագրի **երրորդ և վերջնական փուլը** միասնական ավարտական քննությունների համակարգի վերջնական ձևավորման փուլն է: Այս փուլից հետո արդեն բուհ ընդունվելու համար դիմորդը միայն մեկ անգամ է քննություն հանձնելու:

Կրթական համակարգի բարեփոխումների հույժ կարևոր պահանջներից մեկը կրթական ծրագրերի, դասագրքերի կատարելագործումն է: 2007-2008 ուսումնական տարում հանրակրթության ոլորտ մուտք գործած ավագ դպրոցի փորձնական ծրագիրը, ինչպես վկայում է կառավարության 2009թ. հոկտեմբերին ընդունված որոշումը, ամեն մոր ուսումնական տարվա հետ համալրվում է մոր դպրոցներով, որոնց գործունեության արդյունավետությունը լիապես կախված է ոչ միայն դասավանդող ուսուցիչների մասնագիտական հմտությունից, այլև նրանց ձեռքի տակ եղած մոր ծրագրերի, դասագրքերի բովանդակային որակից:

Տարեցտարի կատարվեցործվում են ուսումնական ծրագրերն ու դասագրքերը, ինչ մնում է մասնագետներին, պիտի ասել, որ մինչև ավագ դպրոց մտնելը ուսուցիչներն անցնում են հատուկ դասընթացներ, ստուգվում է գիտելիքների մակարդակը և մոր միայն թույլատրվում դասավանդելու ավագ դպրոցում: ԿԳ նախարարության ուշադրության կենտրոնում էին գտնվում ավագ դպրոցի համար բարձր որակի մասնագետների պատրաստումն ու վերապատրաստումը, քանի որ որակյալ մասնագետների աշխատանքով է առաջին հերթին պայմանավորված կրթական համակարգի բարեփոխումների ցանկալի արդյունքի ապահովումը:

Բարեփոխումների իրականացման այս շրջափուլում ի՞նչ առաջընթաց է արձանագրված, արդյունքներն ինչի՞ մասին են խոսում: Իհարկե, առաջնային հիմնախնդիրը 12-ամյա ուսուցման անցնելն է: Այն ունի երեք հիմնական փուլ: Մուտքերը ըստ դպրոցի աստիճանների հետևյալն են.

Տարրական դպրոցի մուտք (1-4-րդ դասարան): Այն արդեն սկսվել է 2006-2007 ուս.տարում՝ 6 տարեկաններն արդեն հաճախում են 1-ին դասարան: Յրապարակի վրա են 1-ին դասարանի դասագրքերը՝ մայրենին ու մաթեմատիկան և դրանց չափորոշիչները: Երկրորդ մուտքը՝ հիմնական դպրոցի մուտք, որն սկսվում է 5-րդ դասարանից: Ուսումնական առարկաների մուտք, որը սկսվել է 2007-2008 ուս.տարում: Դա բնագիտական և հասարակագիտական առարկաների չափորոշիչների ու ծրագրերի մուտքն է՝ հանրակրթական դպրոց: Ուսումնական տարում արդեն հաստատվել են դրանց չափորոշիչները, համապատասխան դասագրքերը ներկայացվել մրցույթի: Բնագիտական բլոկում՝ ֆիզիկա, քիմիա, կենսաբանություն, աշխարհագրություն: Հասարակագիտական բլոկում՝ հայոց պատմություն, հայոց լեզու, գրականություն, հասարակագիտություն, ինչպես նաև «Ես և շրջակա աշխարհը» (տարրական դասարանում) և «Հայրենագիտություն» (2-րդ դասարանում): Երրորդ փուլը սկսվել է 2008-2009 ուս.տարում: Արդեն ձևավորվել է աշխատանքային խմբի մրցութային կազմը, մշակվել են չափորոշիչները և ծրագրերի նախագծերը: Դրանք օտար լեզուներն են, ֆիզկուլտուրան, աշխատանքը, կենսաբանություն: 2008-2009 ուս.տարում ավարտվել է չափորոշիչների և ծրագրերի մշակման գործընթացը: Խոսքը վերաբերվում է հիմնական 9-ամյա դպրոցին:

Փաստագրական նյութերի վերլուծությունները ցույց են տվել, որ նշված ուս.տա-րում նորամուծություններից հատկանշական է 9-րդ դասարանների ընդգրկումը միա-նական քննակարգի մեջ՝ հայոց լեզու, մաթեմատիկա և հայոց պատմություն առարկա-ներից: Այս հանգամանքը վերջապես հնարավորություն տվեց ձեռքագատվել բարձր դասարաններում հարկադրաբար թույլ աշակերտներ ունենալու հեռանկարից, դրանով հանդերձ, ավելի շատ ժամանակ և ուշադրություն հատկացնել ընդունակ ու նախասի-րություններ ունեցող աշակերտներին:

Գաղտնիք չէ, որ աշակերտների և ծնողների մեծ մասը հաճախ անհատական պա-րապմունքները գերադասում են դասերից, որում մեղքի իր որոշ բաժինն ունի դպրոցը, ո-րը պետք է կարողանա բավարարել աշակերտների կրթական պահանջներն ու մեծ տեղ հատկացնել նրանց նախասիրություններին: Սրանք բարեփոխվող կրթական համակար-գի այն հիմնական նպատակներն են, որոնք առավել շոշափելի կդառնան ավագ դպրոցի կազմավորմամբ, երբ միևնույն դասարանում կսովորեն նույն նախասիրություններն ու-նեցող ընդունակ աշակերտներ, ինչն ուսուցչին հնարավորություն կտա ճիշտ և նպատա-կալաց մոտեցում ցուցաբերելով՝ առավել արդյունավետ օգտագործել դասաժամը:

Վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ հանրապետության հանրակրթական հա-մակարգում իրականացվող բարեփոխումների առանցքային նախաձեռնություններից մեկը 12-ամյա ուսուցման անցնելն է, երկրորդը՝ կրթության ոլորտում իրականացվող բարեփոխումները նպատակաուղղված են կրթության բովանդակության կատարելա-գործմանը: Կրթական համակարգում և մասնավորապես ավագ դպրոցում առկա հիմ-նախնդիրներն ամփոփված են ստորև բերված կետերում:

1. Գործող ուսումնական պլանը (նկատի ունենք 2007-2008թթ.) ճկուն չէ, այն թույլ չի տալիս սովորողին լիարժեք բավարարել իր հետաքրքրությունները և կատարել ու-սումնական առարկաների ընտրությունը ըստ իր նախասիրությունների և պահանջների:

2. Դպրոցի կողմից տրված ուսումնական և բուհական ընդունելության համար անհրաժեշտ գիտելիքների ու հմտությունների անհամապատասխանությունը հանգեց-նում է կրթությունը շարունակելու բարդության:

3. Ավագ դպրոցում դասավանդող ուսուցիչների մասնագիտական որակավորումը բավարար չէ որակյալ ավագ կրթություն ապահովելու համար: Միջնակարգ դպրոցնե-րում միջին և ավագ դասարանների ուսուցիչները հիմնականում նույն անձինք են: Հիմ-նական և ավագ դպրոցներում դասավանդող ուսուցիչների որակավորմանը ներկայաց-վող պահանջները նույնն են: Ավագ դասարաններում հաճախ դասավանդում են ուսու-ցիչներ, որոնք չունեն մասնագիտական բարձր որակավորում:

4. Առանձին դպրոցների ավագ դասարաններում սովորողների սակավաթվության պատճառով չի ապահովվում կրթական ծրագրերի (հոսքերի) բազմազանություն, մինչ-դեռ միջնակարգ դպրոցի շրջանավարտների զգալի մասը նախընտրում է շարունակել կրթությունը միջին մասնագիտական կամ բարձրագույն կրթության հաստատություննե-րում, հետևաբար դպրոցի ուսումնական պլանը պետք է սովորողներին հնարավորու-թյուն ընձեռնի ստանալ մասնագիտական կրթությունը շարունակելու համար անհրաժեշտ գիտելիքներ՝ ըստ իրենց նախասիրությունների: Այս խնդիրները մասնակիորեն փոր-ձում են լուծել առանձին մասնագիտացված վարժարաններն ու կրթահամալիրները, բայց դրանք չեն կարող բավարարել պահանջարկը:

5. Հանրակրթական բոլոր մակարդակներում մեկ սովորողի հաշվով ֆինանսավո-րումը նույնն է, չնայած նրան, որ որքան բարձրանում է կրթության աստիճանը, այդքան ավելի շատ ֆինանսական միջոցներ են պահանջվում:

6. Ավագ դպրոցներն այսօր մեծամասնորեն չեն իրականացնում հոսքային ուսու-ցում տնտեսագիտական, իրավագիտական, արվեստի, ռազմագիտական, մարզական և այլ հոսքերի ուսուցում: Իր ուսումնական խնդիրներով ավագ դպրոցն այսօր քիչ է տար-բերվում հիմնական դպրոցից: Թվարկված հիմնախնդիրներից կարելի է եզրակացնել, որ 2009-2010 ուսումնական տարում, դեռևս ավագ դպրոցը չի իրականացնում իր հիմնա-

կան նպատակը՝ մասնագիտական կողմնորոշումը և նախնական մասնագիտական կրթությունն տալը:

Ուստի 2011-2012 ուս.տարվանից ստեղծվել է առավել արդյունավետ առանձին գործող դպրոցների համակարգ, որը ապահովված է համապատասխան ֆինանսավորմամբ, մանկավարժական կադրերով, նյութատեխնիկական բազայով, որտեղ առաջարկվել է կրթական ծրագրերի բազմազանություն:

ԾԱՆՈԹԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. ԼՂՀ կառավարության որոշում թիվ 227, 10.11.1988թ.:
2. «Կրթության մասին» ՀՀ օրենք, Եր., 1999թ.:
3. «Կրթության մասին» ԼՂՀ օրենք, 2000թ.ն նաև՝ ԼՂՀ-ում գործող օրենքների ժողովածու(1994-2001թթ.), էջ 735-749:
4. Տես ԼՂՀ կառավարության մասին մայիսի 12-ի որոշումը՝ կրթական համակարգի բարեփոխումների մասին:
5. ԼՂՀ կրթության զարգացման 2001-2005թթ. պետական ծրագիր, 31 հուլիս, 2001թ.:
6. «Լուսարար», 2009, թիվ 19:
7. Լ.Ասատրյան և ուրիշներ, Կրթության համակարգի կառավարման հիմունքները, Երևան, 2003, էջ 32-33:
8. «Լուսարար», 2005, թիվ 18:
9. «Լուսարար», 2009, թիվ 12, 2010, թիվ 21:
10. «Լուսարար», 2009, թիվ 19:
11. Հանրակրթության պետական կրթակարգ, Եր., 2004, էջ 15:

ԱՄՓՈՓԱԳԻՐ

Բարեփոխումները ԼՂՀ կրթության համակարգում և նրա զարգացման ուղղությունները(1991-2016թթ.)
Արպատ Ավանեսյան, Գրիգորի Հարությունյան

Արցախի նորաստեղծ հանրապետության կրթական համակարգի բարեփոխումները տեղի են ունեցել քաղաքական, գաղափարական, տնտեսական և մշակութային նոր իրադրության պայմաններում՝ Հայաստանի հանրապետության կրթական համակարգում իրականացվող բարեփոխումներին համահունչ: Հայաստանում և Արցախում կրթության համակարգի վերափոխումը իրականացվել էր երկու մոտեցումներով՝ համակարգային և արտահամակարգային:

Արցախի կրթության համակարգում ընթացող բովանդակային բարեփոխումները կատարվել է երեք փուլով՝ արմատական կառուցվածքային բարեփոխումներ և բովանդակային բարեփոխումների համար հիմքերի ստեղծում(1995-2002թթ.), բովանդակային բարեփոխումներ և կառուցվածքային բարեփոխումների շարունակում(2003-2008թթ.), հանրակրթության ոլորտում արմատական բովանդակային բարեփոխումների շարունակում(2009-2015թթ.): Կրթության բնագավառում բարեփոխումները կրել են օրենսդրական և կանոնակարգային բնույթ, որը հանգեցրել է միջնակարգ ընդհանուր կրթության կազմակերպմանը եռաստիճան համակարգով՝ տարրական դպրոց, միջին դպրոց և ավագ դպրոց: ՀՀ ԿԳ նախարարության որոշմամբ՝ սկսած 2015թ. դպրոցի երեք աստիճանները դարձան պարտադիր: Վերջնական փուլը միասնական ավարտական քննությունների համակարգի ձևավորման փուլն է, որից հետո բուհ ընդունվելու համար դիմորդը մեկ անգամ է քննություն հանձնում:

SUMMARY

Reforms in the NKR educational system and the directions of its development(1991-2016) Arpat Avanesyan, Grigori Harutyunyan

Keywords: quality of education, development prospects, educational reform, educational programs, forms of education, general education structure, content, management, state standards of education, levels of the educational system, self-government in schools, international standards of education, modern labor market, education quality assessment system.

Reforms in the educational system of the newly-formed Artsakh Republic were held in a new situation in the political, ideological, cultural and economic spheres, in accordance with the reforms carried out in the educational sphere of the Republic of Armenia. Reformation of educational sphere in Armenia and Artsakh was carried out in two approaches: systemic and non-systemic.

Substantial reforms in the Artsakh educational system were carried out in 3 stages: radical structural changes and basis creation for substantive reforms (1995-2002), substantive reforms and continuation of structural changes (2003-2008), continuation of fundamental substantive reforms in the field of general education (2009-2015). Reforms in the educational system had rule-based and legislative character, which led to the organization of a three-level system of secondary general education: primary school, secondary school and high school. According to the decision of the RA Ministry of Education and Science, all three school levels became mandatory. The final stage was the formation of unified final exam system, allowing applicants to get into a university by passing exams only once.

РЕЗЮМЕ

Реформы в системе образования НКР и направления ее развития(1991-2016гг.) Арпат Аванесян, Григорий Арутюнян

Ключевые слова: качество образования, перспективы развития, реформа образования, образовательные программы, формы образования, структура общего образования, содержание, управление, государственные стандарты образования, ступени образовательной системы, самоуправление в школах, международные стандарты образования, современный рынок труда, система оценки качества образования.

Реформы в образовательной системе новообразованной Республики Арцах проходили в новой ситуации (в политической, идеологической, культурной и экономической), в соответствии с реформами, проводимыми в образовательной сфере Республики Армения. Преобразования в сфере образования в Армении и Арцахе осуществлялись в два подхода: системно и внесистемно.

Содержательные реформы в системе образования Арцаха проводились в 3 этапа: коренные структурные изменения и создание основ для содержательных реформ (1995-2002гг.), содержательные реформы и продолжение структурных изменений (2003-2008гг.), продолжение коренных содержательных реформ в сфере общего образования (2009-2015гг.). Реформы в системе образования носили законодательный и регламентированный характер, что привело к организации трехступенчатой системы среднего общего образования: начальная школа, средняя школа и старшая школа. По решению Министерства образования и науки РА все три ступени школы стали обязательными. Завершающим этапом стало формирование системы единых выпускных экзаменов, позволяющей абитуриенту для поступления в вуз сдавать экзамены только один раз.

* Հետազոտությունը իրականացվել է ԼՂՀ ԿԳՆ կողմից տրամադրվող ֆինանսական աջակցության շնորհիվ N SCS «Լեռնային Ղարաբաղի կրթական համակարգը (1992-2016թթ.)» գիտական թեմայի շրջանակներում: